

UNIVERSITATEA
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL: TEOLOGIE

**Rolul părintelui duhovnicesc în vindecarea sufletului
omului contemporan**

(Rezumat teză de doctorat)

Coordonator științific:

PROF. UNIV. DR. PR. IOAN C. TEȘU

Student-doctorand:

MARIUS IONUȚ HABA

IAȘI

2023

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. pr. Petre SEMEN, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. pr. Ioan C. TEȘU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Arhim. prof. univ. dr. Cristian (Teofil) TIA, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Conf. univ. dr. Daniel LEMENI, Universitatea de Vest din Timișoara

Conf. univ. dr. pr. Adrian Lucian DINU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Cuprinsul rezumatului

Cuprinsul rezumatului	3
Introducere	4
Argument	4
Stadiul actual al cercetării.....	10
Noutatea lucrării	13
Metode de cercetare	15
Structura lucrării	16
Concluzii finale.....	19
Cuprinsul lucrării	27
Bibliografie selectivă.....	32
I. Izvoare	32
I.1. Ediții ale Sfintei Scripturi.....	32
I.2. Cărți de cult.....	32
II. Dicționare și enciclopedii.....	33
III. Lucrări patristice și filocalice	34
IV. Volume	46
V. Studii și articole	57
VI. Surse web.....	62

Introducere

Argument

Îndrumarea duhovnicească este o temă esențială în ceea ce privește mântuirea. Indiferent de statutul social sau oricare alte încadrări: bărbat sau femeie, mirean sau cleric, căsătorit sau monah/celibatar, tânăr sau vârstnic, fiecare om are nevoie de un povățuitor pentru a crește duhovnicește, pentru a se raporta corect la viața veșnică. Mântuirea ține foarte mult de legătura pe care o avem cu o persoană îmbunătățită duhovnicește. Astăzi, mai mult ca oricând, este necesar ca fiecare creștin să-și îndrepte pașii spre un duhovnic și să se așeze în ascultare față de acesta pentru a putea străbate drumul spre Împărăția Cerurilor.

Am considerat oportună cercetarea acestui subiect, mai ales în contextul crize spirituale care se resimte în Biserică, și bineînțeles, și dincolo de Ea. Astăzi, omul ajuns cumva la un nivel paroxistic de angoasă existențială. El este condamnat să trăiască într-o societate care a dus și încă duce la extrem ideea unui materialism agresiv și care caută o sursă oarecare de spiritualitate, în diferitele oferte pe care i le fac noile mișcări religioase. Această stare de fapt explică atracția față de propunerile curentelor de spiritualitate, de orientare psihologistă și orientală (a se vedea fenomenul Osho, Mooji etc.) - se promovează intens tot felul de practici de meditație yoghină și de terapii psihologice menite să îl repună pe om într-un echilibru interior, astfel încât să dea un cât mai bun randament în societatea corporatist-consumeristă. Totodată, aceste tendințe activează în sensul producerii unei schimbări paradigmatică extrem de seducătoare care promite o fericire imediată prin satisfacerea unor idealuri altă dată imposibile (aici se are în vedere mai ales dezvoltarea științei

medicale pusă în slujba împlinirii unor fantezii, am spune cu toată responsabilitatea, de influență demonică - operații de schimbare de sex cu terapiile hormonale aferente, operații estetice diverse, eutanasierea, eugenia genetică; dezvoltarea roboticii - roboți meniți să înlocuiască o prezență umană reală; dezvoltarea inteligenței artificiale). Astfel, duhovnicul contemporan se regăsește într-un context socio-cultural bazat pe niște repere anti-umane care reprezintă o luptă împotriva însăși structurii psiho-somantice și spirituale a omului.

Societatea alienată față de valorile și viața Bisericii a intrat într-un proces de degradare letală deoarece a implementat în toate structurile ei o filosofie contrară creației așa cum a fost ea rânduită de Dumnezeu. Cu alte cuvinte, se conturează o vădită luptă împotriva logosului creației, prin avansarea diferitelor științe: omul încearcă să modifice structura creației, iar acest act de siluire nu poate avea decât consecințe devastatoare din toate punctele de vedere. Așadar, actualitatea temei de față și interesul pe care am dorit să îl suscite reiese tocmai din această situație excepțională în care se găsește omul astăzi. Rolul duhovnicului în tot acest context capătă o importanță aparte, iar nevoia lui de a avea, pe lângă viața duhovnicească autentică, și o pregătire intelectuală este mai mult decât vitală.

Subiectul poate constitui o preocupare pentru creștinul care dorește să afle cum se poate spovedi complet și corect, pentru monahul care este un atlet în cele duhovnicești, pentru teologul care merge și el pe calea cea strâmtă, și mai cu seamă pentru preotul duhovnic, care se întâlnește cu diferite probleme la scaunul de spovedanie necunoscute anterior. Nu în ultimul rând, deoarece tema este tratată transdisciplinar, teza poate fi cercetată și de psihologi, psihoterapeuți sau psihiatri, deoarece ea dorește să creeze viitoare puncte de

legătură între acești specialiști, spre un posibil dialog și o colaborare cât mai fructuoasă, dar și să semnaleze limitele acestor abordări și astfel să deschidă orizontul științific spre o viziune duhovnicească profundă.

Un alt aspect care m-a motivat în alegerea acestui subiect ține de problemele cu care m-am confruntat eu însumi ca duhovnic. Dacă ne gândim la provocările misionare pe care le trăim în prezent, mai ales în Occident, este imperios necesar să ne asumăm o trăire duhovnicească cât mai autentică. Doar în felul acesta se pot apropia creștinii de Hristos, doar printr-o astfel de angajare spirituală putem pune început devenirii noastre întru Hristos - doar printr-o raportare corectă la Taina Spovedaniei și la dumnezeiasca Euharistie, oamenii își pot schimba viața. De asemenea, duhovnicia este nu doar un dar al Duhului Sfânt, ci ea implică în mod necesar efortul unei tot mai ample „lărgiri a inimii” (2 Cor. 6, 13) printr-o nevoiță sistematică și atotcuprinzătoare. Astfel, părintele duhovnicesc se cere să fie înaintea de toate un om care nu mai trăiește el, ci Hristos în el (Gal. 2, 20), un om care să poată spune cu toată autenticitatea vieții: „fiți mie următori, precum și eu lui Hristos” (1 Cor. 4, 16) și „copiii mei, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii, până ce Hristos va lua chip în voi” (Gal. 4, 19).

Referitor la provocările din scaunul spovedaniei, acestea sunt multiple. Duhovnicul omului lumii de azi are nevoie, în primul rând, să ceară în rugăciune „gândul lui Hristos” (1 Cor. 2, 16), fără de care lucrarea lui va rămâne strict în limite omenești. În al doilea rând, așa cum am menționat anterior, este importantă și familiarizarea sa cu provocările lumii contemporane, însă dorim să atragem atenția asupra importanței capitale a lucrării duhovnicești a preotului, care, dacă este deficitară, riscăm să ne confundăm identitar cu oricare din specialiștii altor domenii (psiholog, filosof,

sociolog etc.) și, oricât de spectaculoasă ar părea prestația noastră sub aspect științific, vom rămâne în afara împlinirii vocației pe care Dumnezeu a sădit-o în noi. Amintim încă o dată aici problemele ce țin de bioetică, suferințele psihice, care sunt într-o continuă creștere, sau provocările la care este supusă familia, nevoile tinerilor și lupta lor pentru a-și trăi viața într-un mod frumos. Asistăm, în prezent, la o intruziune a Internetului și a mijloacelor media în viața personală, fără precedent, și care ridică o mulțime de probleme, mai ales în ceea ce privește educația copiilor și a tinerilor, și în același timp tihna vieții care, la unii dintre noi, s-a pierdut.

Duhovnicul are această datorie sfântă de formator spiritual - de a-l ajuta pe om să ia forma, chipul, asemănarea lui Hristos. În virtutea unei relații care se stabilește între el și ucenic, părintele duhovnicesc „este un medic iscusit care știe cum să îndepărteze așchiile intrate în carne fără a lărgi rana”¹. Însă, cum va reuși duhovnicul să facă această lucrare atât de fină, dacă nu este un adevărat medic sufletesc, dacă nu are pricepere? Nu întâmplător, în urmă cu aproximativ 65 de ani, vrednicul de pomenire Patriarhul Justinian Marina le spunea preoților: „vă îndemn, să cultivați cu înțelepciune tot ceea ce poate spori conținutul spiritual al credincioșilor pe care-i păstoriți și să vă exercitați această misiune pastorală, cu tact, prudență și sfântă înfiorare, conștienți de toate răspunderile morale care sunt legate de împlinirea ei”². Această conștiință a răspunderii morale în fața lui Dumnezeu, pentru fiecare suflet care îl caută pe Dumnezeu, ne cheamă, în primul rând pe noi, preoții, ca pe cei care

¹ John CHRYSAVGIS, *Vindecarea lăuntrică a omului: arta îndrumării duhovnicești*, trad. din limba engleză de Luminița - Irina Niculescu, Ed. Sophia, București, 2015, p. 99.

² Justinian MARINA, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, *Îndemnuri pastorale*, Ed. Cuvântul vieții, București, 2017, p. 132.

am primit darul iertării păcatelor, să aprofundăm acest subiect sub toate aspectele.

Am considerat că cercetarea de față mă va ajuta în plan personal în slujirea mea de preot duhovnic, fiind din partea mea și un efort ascetic de înaintare în cunoașterea tainelor acestei mari Taine. De multe ori, atât preotul, dar și creștinul, pot ajunge să cadă în ispita formalismului. Parcurgând paginile acestei lucrări, cititorul va înțelege că formalismul se poate evita doar dacă se aruncă mreața mai la adânc (Luc. 5, 4). Dacă duhovnicul nu se va cerceta profund, nu-și va analiza viața mai în detaliu și nu-l va îndemna pe ucenic să facă la fel, ei vor ajunge la o relație formală, care nu va aduce roade. Duhovnicul trebuie să știe să-l ghideze pe ucenic, pe acest drum, ca să ajungă să se cunoască pe sine însuși din ce în ce mai bine. Formalismul este, într-adevăr, una din cele mai teribile capcane ale parcursului spiritual deoarece implică o stare de auto-suficiență care detonează practic însăși temelia vieții duhovnicești - smerenia.

Dacă duhovnicul nu a ajuns la o cunoaștere și trăire duhovnicească de o anumită calitate, lucrarea sa de povățuire va fi greoaie, cu un potențial de eșuare destul de ridicat (după principiul orb pe orb nu poate călăuzi – Mat. 15, 14). Singura variantă într-o astfel de situație tristă este afundarea cu simplitate într-o stare de smerenie și căință în fața lui Dumnezeu și angajarea, chiar și târzie, în programul de despățimire consacrat de Biserică - atunci, pentru adâncă smerenie a duhovnicului și pentru sincera tânguire a inimii lui, Hristos va da cuvânt și har spre luminarea și vindecarea celor care se încredințează purtării sale de grijă. Acesta va fi un duhovnic care învață, se formează și crește odată cu ucenicii săi. Iată, deci, că singura scăpare este smerita smerenie

de care au nevoie și Îngerii³, după cum zicea marele duhovnic, Arsenie Papacioc. Trebuie specificat totuși că smerenia este esențială duhovniciei, chiar dacă duhovnicul este un mare sfânt, deoarece acolo unde slăbește smerenia crește egoul și se umbrește lucrarea lui Hristos - după cum recunoștea și Sfântul Serafim de Sarov (atunci când vorbea de la sine făcea greșeli și acestea puteau fi uneori mari⁴) sau Sfântul Siluan Athonitul (care spunea că cel desăvârșit vorbește doar cuvinte inspirate de Dumnezeu⁵). Pentru cei care nu reușesc să se poziționeze corect în legătură cu propria neputință posibilitatea de a crea legături pervertite cu ucenicii este una reală. Cel mai des apare ispita pentru duhovnic de a se interpune într-un mod bolnăvicios între ucenic și Dumnezeu, de a capta atenția ucenicului la propria personalitate astfel încât acesta ajunge să își idolatrizeze duhovnicul într-un fel sau altul - avem, deci, o deturnare a vocației duhovnicului.

Pe de altă parte, dacă părintele duhovnicesc nu cunoaște neputințele psihice și terapia duhovnicească, pe care o poate prescrie ucenicului, acesta nu se va vindeca. Preotul trebuie să evite căderea în poziția formalistă de simplu (și ineficient în planul mântuirii, am putea spune) dezlegător de păcate și să ajungă, în urma rugăciunii și a sporirii sale duhovnicești, să fie un terapeut ortodox autentic.

Un alt aspect care mi-a stârnit interesul, în privința acestei teme, este legat de o posibilă colaborare cu psihologii și psihiatrii creștini. Se întâmplă ca unii creștini să aibă anumite probleme care necesită îndrumări medicale, iar o colaborare dintre duhovnic și psiholog, psihoterapeut sau psihiatru ar fi

³ Cf. Părintele Arsenie PAPACIOC, *Cuvintele unui apostol al iubirii*, ediție alcătuită de Alpetri Sorin, Ed. Sophia, București, 2022, p. 298.

⁴ Cf. ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Cuviosul Siluan Athonitul*, traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 89.

⁵ Cf. ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Cuviosul Siluan Athonitul...*, pp. 63, 89.

oportună în acest sens. Este o realitate că duhovnicul nu poate rezolva anumite probleme de natură psihică, deoarece nu este specialist în acest domeniu, însă poate detecta la timp anumite afecțiuni și poate să ceară ajutorul familiei sau să recomande anumiți specialiști cu gândire creștină. Pe toată perioada, el poate acorda suport persoanei suferinde, dar și familiei care trece prin momente dificile. Suportul duhovnicului este, în primul rând rugăciunea, apoi să-i asculte pe fiecare și să le ofere, în mod personal, sfaturi sau recomandări duhovnicești.

Vrem să credem că această lucrare poate avea valențe de pionierat, susținând viziunea unei strânse colaborări cu specialiștii în domeniul sănătății mintale, astfel încât să devină o practică de rutină apelul specialiștilor la duhovnici și invers. Se impune găsirea unui plan de anvergură (poate organizat la nivel de Patriarhie) pentru sensibilizarea specialiștilor în domeniu față de subiectul spiritualității creștine și pentru deschiderea acestora față de o colaborare cu Biserica prin duhovnicii ei, și aceasta deoarece momentan pare să nu existe prea mult interes, în acest sens, din partea specialiștilor.

Stadiul actual al cercetării

Figura părintelui duhovnicesc a fost cercetată încă de la începuturile creștinismului. Referitor strict la Taina Spovedaniei, aceasta a făcut de-a lungul timpului obiectul a numeroase cercetări. Ea a fost tratată din punct de vedere dogmatic, liturgic, pastoral, dar și interdisciplinar. Desigur, tema pe care am analizat-o nu are în vedere doar Sfânta Taina a Mărturisirii păcatelor, ci figura părintelui duhovnicesc, aflat în relație cu ucenicul său și legătura care se poate crea între spovedanie, psihologie, psihoterapie și psihiatrie.

Părintele duhovnicesc este acel om care se află în relație cu Dumnezeu și care se preocupă de mântuirea ucenicului. Cu alte cuvinte, modelul părintelui duhovnicesc este Dumnezeu, care se manifestă ca un adevărat Părinte doritor a tot binele pentru fiii Săi. Pentru prima dată ideea de paternitate divină o întâlnim în lucrări care fac referire la Vechiul Testament. Putem vorbi despre o anumită evoluție a unei astfel de idei, deoarece ea devine din ce în ce mai prezentă cu cât înaintăm spre scrierile nou-testamentare. Paternitatea divină este foarte bine evidențiată, în primul rând, în *Evangheliile*, *Epistolele* și, mai apoi, în scrierile Sfinților Părinți. Putem vorbi despre o revelație pe care Dumnezeu a făcut-o omenirii pe parcursul a câtorva mii de ani și care a ajuns la desăvârșire odată cu întruparea Fiului Său. La Părinții deșertului, Părintele duhovnic devine un reper pentru întreaga obște. La acesta veneau ucenicii pentru a cere sfat și călăuzire pe drumul mântuirii. Răspunsul sau sfatul Părintelui nu sunt o cugetare proprie, argumentată cu diferite texte, ci cuvintele sale sunt inspirate de Duhul Sfânt⁶. De cealaltă parte, ucenicul, care vine și întreabă, este în ascultare față de Părintele său. Nu vorbim despre o ascultare oarbă, ci despre a urma cuvintele Mântuitorului Hristos, Care a fost ascultător față de Tatăl până la moarte (Filip. 2, 8). Ascultarea adevărată nu este niciodată oarbă (cecitarea ascultării apare doar în cazurile de agresiune psihologică prin diferite tehnici de manipulare, spălare a creierului sau persuasiune coercitivă, cum este denumit fenomenul de către cercetători; aceste metode sunt practicate de diferite secte care se prevalează de un prozelitism agresiv, dar și independent, de către indivizi cu personalități narcisiste, psihopate sau sociopate), ascultarea este întotdeauna văzătoare de

⁶ Cf. Arhim. Simeon KRAIOPOULOS, *Despre ascultare*, traducere de Pr. Prof. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2021, p. 325.

Dumnezeu, vindecătoare de patimi și dătătoare de har. Legătura care se stabilește între cei doi nu este una de subordonare, ci este legătura dragostei întărită prin Duhul Sfânt⁷.

În acest context, am amintit despre anumite calități pe care trebuie să le aibă duhovnicul, dar și despre anumite datorii pe care le are ucenicul față de duhovnicul său. După lămurirea acestor aspecte, am încercat să arăt care este legătura dintre duhovnicie și psihologie. Omul trebuie privit ca o taină teologică, care ni se dezvăluie doar prin aprofundarea relației cu Dumnezeu. Înainte de a vorbi despre cele ce țin de psihologie, am arătat care este valoarea trupului și a sufletului în Spiritualitatea ortodoxă. Trupul, fiind creat de Dumnezeu, are o valoare deosebită; pe de altă parte, sufletul a fost înzestrat cu anumite puteri și facultăți, dar și cu simțuri duhovnicești, care au un rol important în viața duhovnicească.

În ceea ce privește psihologia, am analizat atenția, conștiința, emoțiile, imaginația, memoria și motivația, ca fiind elemente cu impact major în buna desfășurare a vieții omului, dar și a creșterii sale duhovnicești. Desigur că subiectul nu poate fi tratat exhaustiv, intenția a fost de a prezenta o direcție de cercetare care să prezinte interes pentru investigații ulterioare în zona transdisciplinarității.

În legătură cu aspectele deja prezentate, s-a convenit să analizez și alte elemente care țin de psihoterapia ortodoxă, care, în ultimii ani, este din ce în ce mai mult adusă în discuție și cercetată. Duhovnicul poate fi și un bun psihoterapeut, un om care posedă știința vindecării sufletești, prin metode duhovnicești. Astăzi este foarte folositor ca duhovnicul să fie familiarizat cu

⁷ Cf. Sfântul Zosima VERHOVSKI, *Ascultarea de părintele duhovnicesc*, trad. din limba rusă de Adrian Tănăsescu Vlas, Ed. Sophia, București, 2018, p. 72.

cele mai populare tipuri de psihoterapie, deoarece creștinii de astăzi, în număr destul de mare, frecventează psihoterapeutul, însă unele dintre tehnici nu sunt benefice din perspectivă ortodoxă, făcând un deserviciu vieții duhovnicești.

Din cauza numărului ascendent al oamenilor care au afecțiuni psihiatrice, duhovnicii întâlnesc la spovedanie (sau în pastorație), tot mai des, asemenea cazuri. În ultimii ani, referitor la acest domeniu, au început să apară lucrări de referință, ele fiind o adevărată preocupare pentru societatea în care trăim. Cunoașterea simptomelor depresiei sau a altor afecțiuni psihice reprezintă un mare atu pentru un duhovnic. El poate recunoaște afecțiunile, îl poate îndruma la timp pe creștin spre un specialist sau poate convoca familia pentru a cere ajutorul membrilor ei. Referitor la suportul psihologic, deoarece vorbim despre persoane fragile psihic și neputincioase, abordarea duhovnicului este una diferită față de o persoană sănătoasă. De aceea, lucrările care s-au scris în acest domeniu trebuie să fie cunoscute și studiate de către duhovnici.

Noutatea lucrării

Tema cercetată încearcă să așeze împreună informații din domenii diferite (teologie, psihologie, psihoterapie și psihiatrie) și să ofere o nouă direcție de cercetare și aprofundare a subiectului: paternitatea duhovnicească astăzi. Deși despre fiecare temă s-a mai scris, totuși până în prezent, în teologia românească, nu mai există o lucrare care să pună în dialog academic toate aceste științe și să arate care sunt aspectele pe care trebuie să le aibă în vedere duhovnicul.

În primul capitol am arătat evoluția ideii de paternitate în Sfânta Scriptură, după care am prezentat și analizat calitățile și responsabilitățile duhovnicului. Mai mult decât atât, deoarece părintele este în relație cu un

ucenic, am prezentat și datoriile ucenicului. Noutatea acestui capitol ține de așezarea tuturor acestor teme, atât vaste, împreună și oferirea unei imagini concrete a ideii de paternitate, din punct de vedere teologic.

Cel de-al doilea capitol are în vedere duhovnicia și psihologia. În această secțiune am inclus o prezentare generală, din perspectiva spiritualității ortodoxe, cu privire la două subiecte foarte puțin tratate în teologia românească, și anume: puterile sufletești și simțurile duhovnicești. Apoi, după ce am analizat efectele păcatului în trupul și asupra sufletului omului, am precizat și metodele de vindecare pe care duhovnicul trebuie să le aibă mai mult în atenția sa. O altă noutate a acestui capitol este dată de considerațiile privind psihologia. Am tratat anumite aspecte care țin de lucrările psihicului, care au un impact major în viața duhovnicească, și care, dacă sunt cunoscute modalitățile lor de funcționare, vor aduce roade în viața de zi cu zi și, implicit, în cea duhovnicească.

În capitolul al treilea, am analizat relația duhovnicului cu psihoterapia ortodoxă. Noutatea acestei secțiuni este legată de faptul că am încercat să prezint care sunt virtuțile și calitățile unui bun psihoterapeut. Acestea sunt aspecte pe care este bine ca duhovnicul să le aibă în vedere. Tot în capitolul al treilea am inventariat unele terapii individuale. La fiecare terapie, am arătat care sunt punctele pe care duhovnicul le poate aplica în lucrarea sa și care terapie nu rezonază cu învățătura Sfinților Părinți.

În ultimul capitol am făcut referire la cele mai întâlnite afecțiuni psihice, pe care le-am analizat și pentru care am prezentat soluții de vindecare oferite de specialiști în domeniu. Unde a fost cazul, am făcut distincție între patimă și boală (cum e, de exemplu, în cazul tristeții și al depresiei). Am arătat, de asemenea, și care este lucrarea duhurilor rele și modul în care pun

acestea stăpânire pe sufletul și mintea omului, dar și cum se poate creștinul vindeca. Nu în ultimul rând, am mai analizat, în această secțiune, aspecte mai noi ce privesc dependențele digitale, pe care duhovnicul trebuie să le cunoască și să știe cum pot fi tratate.

Metode de cercetare

În realizarea acestei cercetări științifice, am recurs la următoarele metode de cercetare: istorică, filologică, comparativă și hermeneutico-exegetică. Fiecare dintre metodele menționate are un aport special în realizarea scopului propus. Ele se vor regăsi în diferite momente, pe parcursul cercetării și se vor completa, creând o imagine de ansamblu a temei.

Metoda istorică am folosit-o pentru a arăta evoluția conceptului de paternitate: cum apare acesta în scrierile Vechiului și Noului Testament și în scrierile Sfinților Părinți. Mai departe, tot această metodă a arătat cum s-a cristalizat conceptul de paternitate și cum a evoluat până în prezent. Nu în ultimul rând, am folosit metoda istorică și cu referire la neputințele și tulburările psihice. Putem vorbi despre o anumită evoluție a acestor boli, care ne ajută să înțelegem spre ce ne îndreptăm din punct de vedere duhovnicesc.

Metoda filologică are un aport deosebit deoarece este cea care face analize succinte asupra anumitor termeni. În mod special ea a fost folosită pentru a arăta ce înseamnă termenii: „avva”, „pater”, „gheronda” și „stareț”. Pe lângă aceștia, cu ajutorul ei, am analizat și termeni de specialitate sau boli din psihoterapie sau psihologie.

Metoda comparativă este foarte întâlnită în lucrările ce tratează teme din punct de vedere interdisciplinar. Ea este necesară pentru a arăta punctele comune ale teologiei cu psihologia, psihoterapia și psihiatria. Ea nu doar că

sesizează punctele de convergență, însă arată și particularitățile fiecărui domeniu în parte. Diferențele îl vor ajuta pe cititor să înțeleagă că este nevoie de o colaborare între acești piloni, pentru folosul omului.

Metoda hermeneutico-exegetică a fost folosită pentru a arăta profunzimea cuvintelor duhovnicești din Sfânta Scriptură și a Sfinților Părinți. M-am axat, în primul rând, pe comentariile Părinților filocalici (Sfântul Ioan Scărarul, Evagrie Ponticul, Sfântul Diadoh al Foticeii, Avva Dorotei, Talasie Libianul, Isihie Sinaitul, Filotei Sinaitul, Sfinții Varsanufie și Ioan, Cuviosul Nichita Stithatul) și ale Părinților din epoca patristică și bizantină (Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie Teologul, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama, Sfântul Ioan Damaschin).

Structura lucrării

Primul capitol analizează ideea de paternitate în Sfânta Scriptură, dar și relația duhovnicului cu ucenicul său. Referitor la ideea de paternitate, deoarece în Vechiul Testament aceasta este surprinsă în mai multe locuri, am preferat să selectez câteva citate din Pentateuh, din cărțile profeților (Isaia, Ieremia, Osea și Maleahi) și din cărțile sapiențiale. Următorul subcapitol tratează ideea de paternitate divină în paginile Noului Testament. Am evaluat ideea de paternitate așa cum apare ea în Evangheliile sinoptice, în Evanghelia după Ioan, în epistolele pauline și în cele sobornicești. Dumnezeu L-a creat pe om din iubire și se manifestă față de acesta cu o grijă paternă, pe tot parcursul vieții lui pământești. După ce am arătat cum Dumnezeu S-a revelat omului și cum a fost receptată această temă a paternității de către popor am analizat apelativul „avva”, folosit în Sfânta Scriptură de trei ori (Marc. 14, 36; Rom. 8,

15 și Gal. 4, 6). Tot în primul capitol am vorbit și despre calitățile (morale, ierarhice și intelectuale) și despre responsabilitățile (acceptarea acestei chemări, dragostea și rugăciunea pentru fii săi) părintelui duhovnicesc. Nu în ultimul rând, am prezentat și datoriile ucenicului (de a-l asculta, a-l iubi și a se ruga pentru dânsul) pentru a înțelege mai bine care este tipul de relație ce se stabilește între cei doi. Ei vor avea o relație duhovnicească, ce are ca scop mântuirea amândurora. De aceea, ei nu trebuie să uite niciodată poziția și responsabilitățile pe care le au. Atunci când se uită acest aspect, se creează confuzie și instabilitate, iar relația duhovnicească este compromisă; ea poate deveni o relație întreținută de coordonate umane, care nu are ca scop mântuirea.

Capitolul al doilea, numit: „Duhovnicia și psihologia”, are în vedere punctele de convergență și divergență dintre cele două domenii. Astăzi, când mare parte dintre oameni merg la psiholog pentru a-și rezolva problemele, este imperios necesar ca duhovnicul să aibă o viață autentică și profundă, ca să poată face față acestui val. În cazul în care posedă și cunoștințe de psihologie, acestea îi pot fi utile în lucrarea sa de îndrumare duhovnicească. Duhovnicul are datoria de a fi ancorat în realitatea socio-culturală a vremurilor sale, adică să asimileze din zona științifică tot ceea ce poate fi benefic în lucrarea duhovnicească pe care o are de făcut.

Acest capitol se deschide cu secțiunea intitulată: „Omul - obiect al reflecției spirituale contemporane”. Aici am arătat că, atât din punct de vedere teologic, cât și psihologic, omul este considerat a fi o ființă socială care are nevoie de comunicare. Aceste idei sunt întărite prin cuvintele Părinților duhovnicești contemporani, din România, dar și din Ortodoxia universală.

Mai departe, după ce am făcut o scurtă analiză a valorii pe care o arată

Spiritualitatea ortodoxă trupului și sufletului, am încercat să arăt cum atacă și îmbolnăvește păcatul cele două entități. Apoi, am vorbit despre mijloacele de vindecare a sufletului și a trupului (rugăciunea, nevoița trupească, spovedania, Taina Sfântului Maslu și Sfânta Împărtășanie). Am preferat să fac o selecție a mijloacelor de vindecare spirituală, deși ele sunt mai multe. Capitolul continuă cu prezentarea, din punct de vedere psihologic, a unor elemente ce țin de psihicul uman (atenția, conștiința, emoțiile, imaginația, memoria și motivația), care în caz de îmbolnăvire pot periclita considerabil viața duhovnicească.

Următorul capitol, „Duhovnicia și psihoterapia”, vine ca o completare a celui anterior, aducând noi elemente care pot ajuta spre a îmbunătăți viața duhovnicească. Doar având în vedere cele trei elemente de bază ale psihoterapiei ortodoxe (mințea, inima și rațiunea cu gândurile sale), pe care Sfinții Părinți au pus un accent deosebit dintotdeauna, omul va putea spori în duh. Practic, nu se poate face terapie dacă nu există o luptă și o atenție la ceea ce gândim, la ceea ce face mințea, la ceea ce simte inima. Apoi, deoarece fiecare preot ar trebuie să fie și un adevărat psihoterapeut, am arătat care sunt virtuțile (atenția la sine însuși, pocăința neîncetată și smerenia) pe care trebuie să le aibă un preot ortodox (empatia, respectul față de cel din fața sa, cunoașterea de sine, autenticitatea și congruența). Capitolul se încheie cu analiza mai multor forme de terapie individuală. Am încercat să prezint fiecare terapie în parte și să arăt dacă are vreo legătură cu spovedania sau dimpotrivă.

În ultimul capitol, „Duhovnicia și psihiatria”, am prezentat și analizat afecțiunile psihiatrice, cum pot fi ele detectate (care sunt, în general, simptomele) și cum poate ajuta duhovnicul creștinii care au astfel de neputințe. În prima parte, am vorbit despre afecțiunile psihice mai ușoare (nevrozele,

stările obsesiile, fobiile, neurastenia și tulburările de somn), apoi despre tulburările psihice grave (tulburarea afectivă bipolară, schizofrenia și epilepsia – care ca boală neurologică dă complicații psihice) și nu în cele din urmă despre universul tenebros al depresiei (tulburările anxioase, depresia și suicidul). Tot în această secțiune am făcut referire la tristețe și akedie, două patimi care macină sufletele oamenilor, patimi care se împletesc foarte bine cu tulburările enumerate anterior. În cadrul acestui capitol, am prezentat fiecare boală în parte, după care am arătat ce poate face duhovnicul pentru creștini, dar mai ales pentru ucenicii săi, care au astfel de suferințe. Am mai vorbit despre demența de origine demonică și despre dependențele digitale. În primul caz, este bine ca duhovnicul să se pregătească pentru a face, dacă este cazul, exorcismele pe care le recomandă Biserica. În cel de al doilea, duhovnicul trebuie să cunoască astfel de dependențe și să știe cum poate lupta împotriva lor. Teza se încheie cu câteva concluzii referitoare la tema analizată pe parcursul întregii lucrări.

Concluzii finale

Sfântul Apostol Pavel spune că Dumnezeu „voiește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină” (1 Tim. 2, 4). Dar cum va putea omul să cunoască adevărul și să se mântuiască fără a avea o călăuză? Creștinul are nevoie de un îndrumător deoarece capcanele sunt multe, iar adevărul este greu de aflat. Domnul Hristos spune, în acest sens: „vedeți să nu vă amăgească cineva. Căci mulți vor veni în numele Meu, zicând: Eu sunt Hristos, și pe mulți îi vor amăgi” (Mat. 24, 4-5). Omul are nevoie de un soare, de o stea care să-i lumineze calea; are nevoie de un exemplu pe care să-l

urmeze, are nevoie de un sfătuitor încercat, are nevoie de un părinte care să-l iubească.

Dintotdeauna, creștinul a avut nevoie de un povățuitor, însă astăzi, când lumea este într-un adevărat colaps spiritual, parcă nevoia de a avea un părinte duhovnicesc este mult mai stringentă. Având în vedere contextul socio-cultural actual sub aspectul imperativului creștin autentic, teza de față are ca obiectiv principal demonstrarea actualității misiunii duhovnicului, într-o lume care este în căutarea unor soluții pentru suferința din ce în ce mai acută a omului care ține cu obstinație să se considere „măsură a tuturor lucrurilor”. Duhovnicul se aseamănă unui far într-un port, care asigură navigarea în siguranță a bărcilor și a vapoarelor. Lumea este în derivă deoarece a uitat de spovedanie, creștinii au uitat să se raporteze la un părinte care să le fie ghid și povățuitor în viața duhovnicească. Multitudinea de provocări pe care societatea de astăzi le aduce omului, ridică atât de multe probleme și cere soluții atât de echilibrate și de stringente, întrucât de unul singur, cu greu va face omul alegerea cea bună.

Deși poate este nevăzut, rolul duhovnicului, astăzi este uriaș. Aportul său la restabilirea echilibrului în viețile unor tineri, a unor familii este esențial. Contribuția sa la liniștirea creștinilor, cu neputințe psihice, este un mare plus în societatea de astăzi. Cuvântul și încurajarea duhovnicului aduc schimbări nenumărate în viețile oamenilor. Duhovnicul de astăzi este și o punte de legătură între creștini și alți specialiști. El poate, cu tact, să-l îndrume pe ucenicul aflat în diferite suferințe, să-l îndrepte spre medici sau specialiști în psihoterapie sau psihologie. O colaborare cu aceștia poate aduce de multe ori liniște familiilor care au astfel de persoane suferinde, dar și comunității pe care părintele o păstorește.

La finalul acestui demers doctoral asupra unei teme atât de largi, dar și de importante pentru viața duhovnicească a creștinului și, implicit, pentru mântuirea lui, se pot identifica noi piste și teme de cercetare și aprofundare. Astfel, primul capitolul aduce argumente scripturistice pentru ideea de paternitate. Revelația acestei idei în Sfânta Scriptură este progresivă. Dacă în Vechiul Testament Dumnezeu Se descoperă ca fiind Tată pentru poporul ales, în Noul Testament, El este Tatăl pentru Fiul, Părinte pentru toți creștinii sau cei care Îl urmează pe Fiul, și într-un alt mod Părinte pentru toată umanitatea. Dumnezeu Tatăl este Părintele cel adevărat și iubitor. El este modelul pentru părintele spiritual, dar și pentru fiecare creștin în parte. Paternitatea este de origine divină, vocația duhovnicului este un mandat divin. Capitolul dezvoltă, în cea de a doua parte imaginea duhovnicului și a ucenicului. Am făcut acest lucru pentru a oferi și idei mai practice pentru cei care vor consulta lucrarea. Deși s-au mai scris cărți pe această temă, totuși ele sunt un argument sau o împlinire a celor expuse mai sus. Noutatea acestui capitol ține de așezarea tuturor acestor teme împreună și oferirea unei imagini concrete a ideii de paternitate, din punct de vedere teologic.

Capitolul secund, analizează relația dintre duhovnicie și psihologie. După cum am precizat, în introducere, despre puterile sufletești și simțurile duhovnicești s-a scris puțin în teologia românească. Cu referire la puterile sufletești, în general, pofta și iușimea sunt tratate împreună. Toate analizele acestui subcapitol le-am făcut pornind de la părinții filocalici. Deși există studii care fac referiri sau analize asupra acestui subiect, am preferat ca, pornind de la lucrările lui Origen, împreună cu studiile citate, dar și cu alte articole edificatoare, care nu sunt traduse în limba română, să propun o nouă

analiză. Concluzia este aceea că simțurile duhovnicești apar odată cu înaintarea în viața duhovnicească.

Legat de psihologie, dată fiind amploarea temei, am decis să tratez anumite elemente pe care le-am considerat fundamentale pentru buna funcționare a psihicului. În general lucrările de specialitate tratează aceste teme, în mod diferit. Fiecare autor vine cu propria sa opinie. În acest sens, am adunat informații despre fiecare aspect al vieții psihice, după care l-am prezentat, l-am analizat și, în final, am inserat scurte concluzii în ceea ce privește sfaturile Părinților Bisericii legate de acest aspect. Noutatea este dată de faptul că am pus în oglindă părerile psihologilor cu cele ale Sfinților Părinți. Ideea generală este aceea că omul trebuie să fie în echilibru cu tot ceea ce ține de stările și trăirile sale interioare. Pe toate, el trebuie să le privească cu gândul la viața veșnică. Orice tragedie are sfârșit, doar pierderea sufletului este ireversibilă. Referitor la relația duhovnic - ucenic, aceasta ar mai putea fi analizată și din perspectivă sociologică, poate chiar cu anumite studii de caz. Capitolul ar putea fi o pistă de lansare pentru o analiză mai aprofundată a elementelor pe care am ales să le cercetez sau mai pot fi adăugate și altele (comunicarea, gândirea, senzațiile, inteligența, creativitatea, caracterul etc).

Capitolul al treilea arată care sunt elementele de bază ale psihoterapiei umaniste, după care am analizat o parte dintre învățăturile Sfinților Părinți, care pot fi grupate astăzi sub titlul generic de psihoterapie ortodoxă. O noutate a acestui capitol este analiza mai multor tipuri de terapii individuale⁸. Am preferat să arăt geneza fiecăreia, apoi caracteristicile și în final am arătat dacă

⁸ Am prezentat următoarele tipuri de terapii: Psihanaliza, Psihoterapia lui Jung, Terapia adleriană, Logoterapia, Psihoterapia cognitiv-comportamentală, Terapia gestaltică, Hipnoterapia, Intervenția paradoxală, Psihoterapia pozitivă, Analiza tranzacțională, Psihoterapia existențială, Terapia centrată pe persoană sau „non-directivă” și Terapia scurtă bazată pe obiective și soluții.

terapia are puncte comune cu învățătura Bisericii sau nu. Dintre terapiile care au mai multe puncte comune cu învățătura Bisericii menționăm: logoterapia (îl ajută pe om să-și descopere sensul în viață), terapia gestaltică (încearcă să-l facă pe om să trăiască prezentul, să-și cunoască neîmplinirile, să înțeleagă cum a ajuns acolo și să găsească soluții), psihoterapia pozitivă (accentuează partea pozitivă din om), și psihoterapia existențială (pune accentul pe capacitatea pacientului de a-și schimba viața în orice moment). Prin aceste puncte comune dorim să arătăm că există posibilitatea unei colaborări între preot și psihoterapeut. Prin aceste afirmații nu-i îndemnăm pe creștini să meargă la psihoterapeuți, ci doar arătăm care terapii sunt mai apropiate de Biserică și că ar putea exista un dialog academic între cele două științe (deși o numim astfel teologia, totuși menționăm că ea este mai mult un mod de viață decât o știință).

Mai departe am arătat care sunt principiile de bază ale Psihoterapiei ortodoxe. Elementele de bază ale Psihoterapiei ortodoxe sunt: mintea, inima și rațiunea. Tămăduirea creștinului pornește de la vindecarea minții. Mintea prin calitatea sa de ochi și cârmaci al sufletului, are un loc central în această ecuație. De aceea, creștinul trebuie să se lupte să-și țină mintea curată. Apoi, inima ca centru al sufletului trebuie eliberată de patimi, vindecată de bolile care au cuprins-o pentru a deveni sălaș al minții. Nu în ultimul rând ucenicul trebuie să aibă o atenție sporită asupra gândurilor care-l asaltează și îl acaparează. El trebuie să știe care sunt mijloacele de luptă împotriva gândurilor rele (trezvia, isihia, tăierea gândurilor rele, rugăciunea, descoperirea gândurilor la spovedanie) ca să se poată apăra. Având aceste repere duhovnicul, dar și ucenicul, vor ști cum să lupte împotriva diavolilor și a patimilor.

O altă noutate a acestui capitol este dată de faptul că am arătat care sunt calitățile sau virtuțile unui bun psihoterapeut, punându-le în balanță cu ceea ce este duhovnicul. La fiecare calitate a psihoterapeutului (empatia, respectul față de pacient și adevărul, competența, puterea, intimitatea, cunoașterea de sine, autenticitatea și congruența) am precizat dacă se potrivește sau nu părintelui spiritual.

În ultimul capitol, am prezentat elemente ce țin de psihiatrie. Am încercat să arăt care sunt cele mai întâlnite afecțiuni psihice și cum trebuie să se comporte duhovnicul cu persoanele suferinde. Totodată, am făcut distincții între patimi și boli (tristețea versus akedia, depresia și tulburările psihice de origine demonică versus tulburările psihice de origine somatică), am făcut o prezentare a dependențelor sau patimilor digitale și posibile soluții de vindecare a persoanelor care au aceste boli spirituale. Prin acest capitol, am încercat să aduc cât mai multe informații, din domeniul psihiatriei, pe care să le analizez în paralel cu învățăturile Sfinților Părinți și să prezint anumite metode de lucru, folosite de psihiatri, care pot fi utile duhovnicilor. Deoarece aceste boli au evoluat în ultimele decenii cu o viteză foarte mare (depresia, nevrozele, neurastenia, fobiile, etc.), capitolul poate fi dezvoltat de la an la an, făcându-se referințe la studii de ultimă oră, în această privință.

Dat fiind faptul că lucrarea reunește domeniile teologiei, psihologiei, psihoterapiei și al psihiatriei, este de la sine înțeles faptul că fiecare capitol poate fi aprofundat. Fiecare capitol poate deschide noi perspective în ceea ce privește cercetarea. Legat de studiile de specialitate, peste doi-trei ani, bibliografia trebuie adusă la zi deoarece cercetările vor evolua și vor aduce noi informații.

Tema este o cercetare modestă, care caută să aducă în atenția specialiștilor din diverse domenii, dar și a creștinului simplu, noi raze de lumină în ceea ce privește persoana părintelui duhovnicesc, astăzi. Este o teză care nu închide subiectul, ci care naște noi direcții de cercetare și aprofundare. Ea aduce în discuție duhovnicul, care trebuie să fie considerat o persoană de referință pentru omul zilelor noastre, doritor de mântuire.

Prin demersul acestei cercetări am dorit să elucidăm modul în care s-a cristalizat figura părintelui duhovnic în Tradiția Bisericii, semnificația sa teologică. Părintele duhovnic este înainte de toate un chip al Părintelui ceresc, iar legătura cu el este o manifestare a legăturii de filiație prin har față de Tatăl, darul înfierii fiind realizat prin Hristos - Fiul lui Dumnezeu și Om.

Chiar dacă omul zilelor noastre s-a dezis într-un mod dramatic de legătura sa cu Dumnezeu, suferința la care a ajuns l-a determinat să caute o cale și o călăuză. Pentru omul care și-a reprimat dimensiunea spirituală, psihologia și psihiatria sunt locul în care speră să găsească echilibrul. Suferințele de ordin psihic, tot mai numeroase și mai serioase, au dus la dezvoltarea științelor care cercetează psihicul - psihologia și psihiatria. Progresul realizat de științele medicale în această direcție sunt remarcabile și aduc beneficii indiscutabile.

Așadar, într-o lume în care, din varii motive, omul apare tot mai des afectat de neputințe psihice și probleme psihologice, duhovnicul nu poate ignora nici realitatea acestor suferințe și nici modul în care știința a reușit să abordeze aceste manifestări patologice. Din acest motiv, ar fi ideal ca duhovnicul să aibă o cunoaștere cel puțin elementară în domeniul psihologiei, psihoterapiei și al psihiatriei, pentru a putea acționa într-un mod echilibrat atunci când are în grijă sa persoane care întâmpină astfel de greutăți.

Având în vedere frecvența ridicată a suferințelor psihicului precum și nevoia duhovnicului de a avea o minimă și corectă informare pe acest subiect, ar putea fi o soluție organizarea unor programe de formare pentru duhovnici în această direcție. Poate chiar introducerea unor cursuri în cadrul facultăților de teologie, special concepute pentru a familiariza viitorii preoți cu psihologia și psihiatria în sensul realizării misiunii pastorale. Trebuie menționat faptul că lipsa unor repere în acest domeniu pentru duhovnic poate duce la dificultăți în relația cu fii duhovnicești, mai ales atunci când vorbim de afecțiuni mai grave, deoarece persoanele afectate de astfel de suferințe au nevoie de o abordare specială. De asemenea, poate fi o soluție apelul la un profesionist în domeniu pentru a solicita o evaluare sau recomandări specifice în cazurile mai complicate.

În concluzie, evaluând datele expuse în această lucrare, se constată necesitatea ca duhovnicul să aibă o viziune cât mai clară și exactă asupra concepțiilor și a abordării medicale pentru a putea oferi un sprijin real fiilor săi duhovnicești. Duhovnicul are nevoie să deceleze acele elemente care rezonază cu viziunea antropologică specifică spiritualității creștin-ortodoxe, pentru a reuși să evite acele practici și concepții care vin în contradicție cu Tradiția Bisericii.

Totodată, intenția acestui demers vizează provocarea unui dialog între specialiștii din domeniul sănătății mintale și teologi, pornind de la premisa că există un fond comun (privind obiectul cercetării care este omul, și scopul terapeutic) și că teologia poate oferi o cheie de interpretare a omului și a problemelor sale care să deschidă psihologia și psihiatria spre o viziune mai profundă și mai reală.

Cuprinsul lucrării

Cuprins	2
Introducere	7
Argument	7
Stadiul actual al cercetării	11
Noutatea lucrării	15
Metode de cercetare	16
Structura lucrării	17
I. Paternitatea și filiația duhovnicească	20
I.1. Paternitatea divină în Vechiul Testament	20
I.1.1. Paternitatea divină în Pentateuh	20
I.1.2. Paternitatea divină în cărțile profeților	29
I.1.2.1. Paternitatea divină în cartea profetului Isaia	30
I.1.2.2. Paternitatea divină în cartea profetului Ieremia	34
I.1.2.3. Paternitatea divină în cartea profetului Osea	35
I.1.2.4. Paternitatea divină în cartea profetului Maleahi	38
I.1.3. Paternitatea divină în cărțile sapiențiale	41
I.2. Paternitatea divină în Noul Testament	44
I.2.1. Considerații generale ale paternității divine în Noul Testament	44
I.2.2. Paternitatea divină reflectată în Evangheliile sinoptice	47
I.2.3. Paternitatea divină în Evanghelia după Ioan	54
I.2.4. Paternitatea în primele comunități creștine	59
I.2.5. Apelativul „Avva”	62
I.3. Rolul, calitățile, responsabilitățile și relația părintelui duhovnicesc cu ucenicul	67
I.3.1. Părintele duhovnicesc sau „avva”, „pater”, „gheronda”, „stareț”	67
I.3.2. Calitățile duhovnicului	70
I.3.2.1. Calitățile morale sau duhovnicești	72

I.3.2.2. Calitățile ierarhice sau sacerdotale	74
I.3.2.3. Calitățile intelectuale	76
I.3.3. Responsabilitățile părintelui duhovnicesc față de ucenicii săi	80
I.3.3.1. Acceptarea responsabilității de duhovnic	80
I.3.3.2. Rugăciunea pentru fiii duhovnicești	84
I.3.3.3. Să-și iubească fiii duhovnicești	87
I.4. Filiația duhovnicească. Relația dintre ucenic și părintele duhovnicesc	90
I.4.1 Piedici în calea alegerii duhovnicului	90
I.4.2. Datoriile ucenicului față de părintele său duhovnicesc	94
I.4.2.1. Datoria de a-l asculta	94
I.4.2.2. Datoria de a-l iubi pe duhovnic	97
I.4.2.3. Datoria de a se ruga pentru duhovnic	99
Concluzii preliminare	101
II. Duhovnicia în raport cu psihologia	104
II.1. Omul - obiect al reflecției spirituale contemporane	106
II.1.1. Omul - ființă socială	106
II.1.2. Nevoia existențială a omului de comunicare și comuniune	110
II.1.3. Părinți contemporani despre necesitatea duhovnicului și a mărturisirii	113
II.1.4. Omul - taină teologică	120
II.2. Psihologia ortodoxă – izvoare	126
II.2.1. Trupul și sufletul - repere patristice	126
II.2.1.1. Puterile și facultățile sufletești	136
II.2.1.2. Simțurile trupești și simțurile duhovnicești	141
II.2.2. Păcatul - boală a trupului și a sufletului	148
II.2.2.1. Lista sau catalogul patimilor	153
II.2.3. Vindecarea prin mijloacele spirituale	157
II.2.3.1. Rugăciunea - hrana sufletului	157

II.2.3.2. Nevoința trupească - terapia recuperării	160
II.2.3.3. Spovedania sau mărturisirea păcatelor - reînviere sufletească	162
II.2.3.4. Taina Sfântului Maslu - tratament pentru vindecarea omului	164
II.2.3.5. Sfânta Euharistie - leacul nemuririi	166
II.3. Câteva elemente de psihologie umanistă	168
II.3.1. Atenția - o capacitatea prea puțin exploatată	170
II.3.2. Conștiința - Judecătorul cel drept	173
II.3.3. Emoțiile - stări care trebuie înduhovnicite	177
II.3.4. Imaginația – o anticipare a păcatului	180
II.3.5. Memoria - un dar al Creatorului, exersat prea puțin	183
II.3.6. Motivația - motorul tuturor acțiunilor	186
Concluzii preliminare	190
III. Psihoterapia seculară și psihoterapia ortodoxă	194
III.1. Psihoterapia seculară	195
III.1.1. Noțiuni generale	195
III.1.2. Tipurile de terapii	199
III.1.3. Virtuțile unui psihoterapeut	218
III.2. Psihoterapia ortodoxă	222
III.2.1. Vindecarea sufletului omenesc și a facultăților sale	223
III.2.1.1. Ontologia sufletului omenesc	223
III.2.1.2. Minte - aspecte generale	228
III.2.1.2.1. Bolile minții	230
III.2.1.2.2. Mijloace de vindecare a bolilor minții	233
III.2.1.2.2.1. Trezvia - paza cea bună	233
III.2.1.2.2.2. Păstrarea curăției minții	234
III.2.1.2.2.3. Coborârea minții în inimă	236
III.2.1.2.2.4. Minte nepătimitoare	237
III.2.1.2.2.5. Libertatea minții	238
III.2.1.3. Inima	239

III.2.1.3.1. Însușirile duhovnicești ale inimii	242
III.2.1.3.2. Bolile inimii	243
III.2.1.3.3. Vindecarea inimii	247
III.2.1.3.3.1. Pocăința	247
III.2.1.3.3.2. Smerenia	249
III.2.1.3.3.3. Întristarea sau zdrobirea inimii	250
III.2.1.3.3.4. Lacrimile	251
III.2.1.3.3.5. Căldura inimii față de Dumnezeu	254
III.2.1.4. Rațiunea și gândurile - aspecte generale	255
III.2.1.4.1. Cauzele gândurilor rele	257
III.2.1.4.2. Consecințele gândurilor rele	260
III.2.1.4.3. Mijloace psihoterapeutice de vindecare a gândurilor rele	261
III.2.1.4.3.1. Paza minții	261
III.2.1.4.3.2. Isihia sau liniștirea minții	262
III.2.1.4.3.3. Tăierea gândurilor rele	263
III.2.1.4.3.4. Rugăciunea	265
III.2.1.4.3.5. Descoperirea gândurilor la Sfânta Spovedanie	266
III.2.2. Părintele duhovnicesc – medic sufletesc	267
III.2.2.1. Preoția - lucrare de origine divină	267
III.2.2.2. Duhovnicul – medic de suflete	268
III.2.2.3. Virtuțile părintelui duhovnicesc	271
Concluzii preliminare	281
IV. Duhovnicia față în față cu psihiatria	285
IV.1. Afecțiuni și tulburări psihice - descriere clinică și remedii pastoral-duhovnicești	292
IV.1.1. Afecțiuni psihice	292
IV.1.1.1. Nevrozele	292
IV.1.1.1.2. Stările obsesive	298
IV.1.1.1.3. Fobiile	300

IV.1.1.1.4. Neurastenia	304
IV.1.2. Tulburările de somn (insomnia)	306
IV.1.3. Tulburări psihice grave	308
IV.1.3.1. Tulburarea afectivă bipolară (psihoza maniaco-depresivă)	309
IV.1.3.2. Schizofrenia	312
IV.1.3.3. Epilepsia	316
IV.1.3.4 Adicțiile	318
IV.1.3.4.1 Patimile digitale	319
IV.2. Universul tenebros al depresiei	325
IV.2.1. Tulburările anxioase (atacurile de panică)	325
IV.2.2. Depresia	327
IV.2.3. Suicidul	334
IV.2.4. Tristețea	340
IV.2.5. Akedia	344
IV.3. Lucrarea duhurilor întunericului asupra psihicului	347
IV.3.1. Tulburările psihice produse de lucrarea demonică	347
IV.3.2. Demența de origine demonică	350
IV.4 Aprecieri privind relația dintre psihiatrie și pastorație	355
Concluzii preliminare	359
Concluzii finale	363
Bibliografie	368
I. Izvoare	368
I.1. Ediții ale Sfintei Scripturi	368
I.2. Cărți de cult	369
II. Dicționare și enciclopedii	369
III. Lucrări patristice și filocalice	372
IV. Volume	387
V. Studii și articole	402
VI. Surse web	412

Bibliografie selectivă

I. Izvoare

I.1. Ediții ale Sfintei Scripturi

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.

2. *La Sacra Bibbia*, Conferenza Episcopale Italiana, Unione Editori e Libri ai Cattolici Italiani (CEI - UELCI), Milano/Roma, 2014.

3. *Noul Testament*, Sfânta Mănăstire Vatoped, Muntele Athos, 2022.

4. *The interlinear Bible, Hebrew-Greek-English*, Jay P. Green, Sr. General editor and translator, Hendrickson Publishers, 2008.

5. *Η Καινή Διαθήκη*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, ²2022.

6. *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοσης Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα, ⁴2022.

I.2. Cărți de cult

7. *Canoanele Bisericii Ortodoxe: Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Răzvan Perșa, ediție bilingvă, vol. I, Ed. Basilica, București, 2018.

8. *Ceaslov*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2014.

9. *Liturghier: cuprinzând Dumnezeieștile Liturghii ale sfinților: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Dialogul (a darurilor mai înainte*

sfințite) și altele rugăciuni de trebuință, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

10. *Pidalion - Cârma Bisericii Ortodoxe*, ediție diortosită după originalul tipărit la Mănăstirea Neamț, 1844, Ed. „Credința strămoșească”, Iași, 2013.

II. Dicționare și enciclopedii

11. *A Greek-English Lexicon*, compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie and with the cooperation of many scholars, Clarendon Press, Oxford, 1996.

12. *Analytical Concordance of the Greek New Testament: Lexical Focus*, Vol. 1, Philip S. CLAPP, Barbara FRIBERG, Timothy FRIBERG (eds.), 1991.

13. *APA Dictionary of Psychology*, Gary R. VANDENBOS (ed.), American Psychological Association, Washington (DC), 2015.

14. BOTTERWECK, G. Johannes, RINGGREN, Helmer, *Grande Lessico dell' Antico Testamento*, Edizione italiana a cura di Pier Giorgio Borbone, Volume VII, Paideia Editrice, Brescia, 2007.

15. BUTA, Preot Ioan, Preot Ioan-Eugen BUTA, Prof. Nicolae-Marcel BUTA, *Concordanța biblică*, Ed. Basilica, București, 2018.

16. *Cruden's compact Concordance*, John EADIE (ed.), Zondervan Publishing House, Grand Rapids (Michigan), (s.a.).

17. DORON, Roland, Frangoise PAROT, *Dicționar de psihologie*, traducere de Natalia Cernăuțeanu et alii, Ed. Humanitas, București, 2006.

18. KITTEL, Gerhard, FRIEDRICH, Gerhard, *Grande Lessico del Nuovo*

Testamento, edizione italiana a cura di Felice Montagnini e Giuseppe Scarpato, Vol. I, Paidea, Brescia, 1965.

19. LEON-DUFOUR, Xavier, *Dictionnaire du Nouveau Testament*, Seuil, Paris, 1975.

20. Maria Dorina PAȘCA, *Ghid uzual de psihoterapii*, Ed. Ardealul, Târgu Mureș, 2022.

21. POSTEL, Jacques, *Dicționar de Psihiatrie și de psihopatologie clinică*, traducere, avânprefață și completări privind psihiatria românească de dr. Leonard Gavrilu, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998.

22. PUIUL, Pr. Dr. Ioan, *Concordanța biblică*, Ed. Doxologia, Iași, 2018.

23. SILLAMY, Norbert, *Dicționar de psihologie*, traducere, avânprefață și completări privind psihologia românească de dr. Leonard Gavrilu, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000.

24. *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 6, Si-Z, David Noel FREEDMAN (ed.), Doubleday, New York/London, 1992.

III. Lucrări patristice și filocalice

25. AVVA DROTEI, *Felurite învățături de suflet folositoare*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 9, traducere din grecește, introduceri și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

26. AVVA EVAGRIE PONTICUL, *În luptă cu gândurile*, comentarii și prezentare de ieromonah Gabriel Bunge, traducere de Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2006.

27. CALIST ȘI IGNATIE XANTOPOL, *Cele o sută de capete*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 8, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

28. CASIODOR, *Scrieri*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 75, traducere de Liana și Anca Manolache, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Ștefan Alexe, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

29. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 5, traducere, cuvânt înainte, note și indici Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

30. CUVIOSUL EFTIMIE ZIGABENUL, SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL, *Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți*, transliterare, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan Voronca, Ed. Cartea Ortodoxă, Ed. Egumenița, Galați, 2007.

31. CUVIOSUL ISAIA PUSTNICUL, *Douăzeci și nouă de cuvinte*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 12, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

32. CUVIOSUL NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 6, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr.

Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

33. DIADOH AL FOTICEII, *Cuvânt ascetic*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși 1*, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

34. EFTHIMIE ZIGABEN, *Tâlcuire la Evanghelia după Luca*, traducere din limba greacă veche și note de Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, Ed. Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2006.

35. *Epistola către Diognet*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești 1*, traducere, note și indici Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

36. EVAGRIE MONAHUL, *Capete despre deosebirea patimilor*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși 1*, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

37. EVAGRIE PONTICUL, *Despre cele opt gânduri ale răutății*, în: Ieromonah Gabriel BUNGE, *Akedia: Plictiseala și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau sufletul în luptă cu demonul amiezii*, cuvânt-înainte și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, ³2007.

38. FERICITUL IERONIM, *Omilii la Psalmi (Psalmii 10, 15, 82-84, 87-93, 95, 96, 146-149)*, Omilie la Psalmul 88, traducere din lb. latină, introducere și note de Ștefan Ivas, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

39. FERICITUL TEODORIT, EPISCOPUL KIRULUI, *Tilcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai Prorocului împărat David*, ediție îngrijită și note de Florin Stuparu, Ed. Sophia, București, 2018.

40. ILIE ECDICUL, *Culegere din sentințele înțelepților*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

41. ISAIA PUSTNICUL, *Despre păzirea minții în 27 de capete*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

42. ISIHIE SINAITUL, *Cuvânt despre trezvie și virtute (I)*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010.

43. MARCU ASCETUL, *Despre cei ce își închipuie că se îndreptățesc din fapte*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

44. *Martiriul Sfântului Policarp, Episcopul Smirnei*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 11, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii

Ortodoxe Române, București, 1982.

45. METODIU DE OLIMP, *Banchetul sau despre castitate*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 10, studiu introductiv, traducere, note și indici de Preot Prof. Const. Cornițescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

46. NICHIFOR DIN SINGURĂTATE, *Cuvânt despre rugăciune, trezvie și paza inimii*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

47. NIL ASCETUL, *Cuvânt ascetic*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

48. ORIGEN, *Contra lui Celsus*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 9, studiu introductiv, traducere și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, colaboratori Prof. N. Chircă și Teodosia Lațcu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.

49. PALADIE, *Istoria lausiacă (Lavsaiicon)*, traducere introducere și note de Preotul Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.

50. *Patericul Mare: apoftegmele părinților pustiei - colecția tematică*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2016.

51. *Păstorul lui Herma*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 1,

traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

52. SAINT CYRIL OF ALEXANDRIA, *Commentary on the twelve prophets*, coll. *The Fathers of the Church* 115, translated by Robert C. Hill, The Catholic University of America Press, Washington, 2007.

53. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 16, trad. din limba greacă, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

54. SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Despre Sfânta Treime*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 40, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Membru al Academiei Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

55. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze mistagogice*, traducere din limba greacă veche și note de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

56. SFÂNTUL CLEMENT ROMANUL, *Omilie numită a doua Epistolă către Corinteni*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 1, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

57. SFÂNTUL FILOTEI SINAITUL, *Capete despre trezvie*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

58. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvânt de apărare pentru fuga din Pont sau despre preoție*, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. Sophia, București, 2004.

59. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Dialogul despre suflet și înviere*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 30, trad. și note de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

60. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Despre rugăciune*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

61. SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL, *Capete foarte folositoare în acrostih*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

62. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Efeseni*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 1, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

63. SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 57, traducere de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, prefață, studiu introductiv și note de profesor Nicolae Chițescu, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,

București, 1990.

64. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, traducere din limba greacă, introducere și note de Preotul Profesor Dumitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.

65. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Psalmi*, traducere din limba greacă veche de Laura Enache, Ed. Doxologia, Iași, 2011.

66. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre Preoție*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. Sophia, București, 2004.

67. SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, *Scara dumnezeiescului urcuș*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 9, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

68. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre nevoiță*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 10, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

69. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia întâia*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 2, traducere și note de Pr. Prof. Olimp N. Căciulă, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

70. SFÂNTUL IUSTIN POPOVICI, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, vol. I,

traducere din limba sârbă de Diac. Zarko Markovski, Ed. Doxologia, Iași, 2017.

71. SFÂNTUL MACARIE EGIPTEANUL, *Alte 7 Omilii: cuvînt despre libertatea minții*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 34, traducere Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de Prof. Dr. N. Chițescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.

72. SFÂNTUL MARCU ASCETUL, *Despre cei ce-și închipuie că se îndreptățesc din fapte*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

73. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice sau teologice (I)*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 2, traducere din grecește, introduceri și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

74. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, traducere, introducere și note de Preot Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

75. SFÂNTUL NECTARIE DE EGHINA, *Despre preoție*, traducere din limba greacă de Parascheva Grigoriu, Ed. Sophia, București, 2008.

76. SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL, *Carte foarte folositoare de suflet: sfătuire către duhovnic*, Ed. Egumenița, Galați, 2013.

77. SFÂNTUL NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, traducere din limba greacă și note de Preotul Profesor Teodor Bodogae, Ed. Institutului

Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009.

78. SFÂNTUL NICOLAE VELIMIROVICI, *Tâlcuiri la Tatăl nostru*, traducere din limba sârbă de Ionuț și Sladjana Gurgu, Ed. Predania, București, 2020.

79. SFÂNTUL PETRU DAMASCHIN, *Învățăături duhovnicești*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși 5*, traducere din grecește, introduceri și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

80. SFÂNTUL SIMEON ARHIEPISCOPUL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, 39, Coll. *Din frumusețile viețuirii creștine*, vol. I, protosinghel Grichentie NATU (ed.), Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2002.

81. SFÂNTUL SIMEON METAFRASTUL, *Parafraza la Sfântul Macarie Egipteanul*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși 5*, traducere din grecește, introduceri și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

82. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *25 de capete gnostice și teologice*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși 6*, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

83. SFÂNTUL SIMEON, ARHIEPISCOPUL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de*

Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi, vol. II, ed. îngrijită de protos. Grichentie Natu, Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003.

84. SFÂNTUL TEOFILACT, ARHIEPISCOPUL OHRIDEI ȘI BULGARIEI, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei*, coll. *Tâlcuiri la Sfânta Scriptură* 3, R. P. SINEANU, L. S. DESARTOVICI (eds.), Ed. Sophia, București, Ed. Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2007.

85. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 12, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

86. SFINȚII VARSANUFIE ȘI IOAN, *Scrisori duhovnicești*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 11, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2016.

87. SFÎNTUL CIPRIAN, *Despre rugăciunea domnească*, coll. *Părinți și scriitori bisericești* 3, traducere de prof. Nicolae Chițescu et alii, introducere, note și indici de prof. Nicolae Chițescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

88. SFÎNTUL JUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, *Dialogul cu iudeul Tryfon*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 2, traducere și note de Pr. Prof. Olimp N. Căciulă, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

89. SFÎNTUL MACARIE EGIPTEANUL, *Cele cincizeci de omilii duhovnicești*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești* 34, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de prof. Dr. N. Chițescu, Ed.

Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.

90. TALASIE LIBIANUL, *Despre dragoste, înfrânare și petrecerea cea după minte*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

91. TEODOR AL EDESSEI, *Una sută capete foarte folositoare*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

92. TEODORET, Episcopul Cirului, *Istoria bisericească*, coll. *Părinți și scriitori bisericești* 44, traducere de pr. prof. Vasile Sibiescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

93. TEOGNOST, *Despre făptuire, contemplație și preoție*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

94. TEOLIPT, MITROPOLITUL FILADELFIIEI, *Despre lucrarea cea ascunsă întru Hristos*, coll. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși* 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

95. TERTULIAN, *Despre pocăință*, coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*

3, traducere, introducere, note și indici de Prof. Nicolae Chițescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

96. *The rule of St. Benedict in english*, Timothy FRY (ed.), The Liturgical Press, O.S.B. Collegeville, Minnesota, 1982.

IV. Volume

97. †ANDREI, Arhiepiscopul Alba Iuliei, *Spovedanie și comuniune*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, ²2001.

98. PREASFINȚITUL PĂRINTE EPISCOP †SILUAN, al Episcopiei Ortodoxe Române a Italiei, *Cu Domnul Cel răstignit și înviat pe calea vieții*, Ed. Apostolia, Roma, 2018.

99. ALEXANDER, Franz, *Medicina psihosomatică: principiile și aplicabilitatea ei*, trad. Iuliana Diaconu, Ed. Trei, București, 2008.

100. AMSLER, Samuel, André LACOCQUE, René VUILLEUMIER, *Aggée, Zacharie, Malachie*, coll. *Commentaire de l'Ancien Testament* XIX, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel-Paris, 1981.

101. ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Cuviosul Siluan Athonitul*, traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.

102. ASOCIAȚIA PSIHIATRICĂ AMERICANĂ, *DSM-5: Manual de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale*, traducere de Dr. Mădălina Cristina Goia et alii, Ed. Medicală Callisto, București, ⁵2016.

103. ATKINSON, Rita L. et alii, *Introducere în psihologie*, trad. din limba engleză de Leonard P. Băiceanu, Gina Ilie și Loredana Gavriliță, Ed. Tehnică, București, ¹¹2002.

104. AVDEEV, Dr. Dimitri, *Psihiatria ortodoxă în întrebări și răspunsuri. De vorbă cu un psihiatru ortodox*, traducere din lb. rusă de Adrian Tănăsescu - Vlas, Ed. Sophia, București, 2011.

105. AVDEEV, Dr. Dimitri, *Psihiatria pentru duhovnici*, traducere din lb. rusă de Adrian Tănăsescu - Vlas, Ed. Sophia, București, 2011.

106. AVDEEV, Prof. Dr. Dmitri, *Tulburările psihice și patologia duhului*, traducere din limba rusă Denis Chiriac, Ed. Doxologia, Iași, 2018.

107. BALOYANNIS, Stavros I., *Psihologie pastorală*, traducere din limba greacă de Emanuel Dumitru, Ed. Doxologia, Iași, 2015.

108. BARNEA, Pr. Cristian, *Valoarea trupului omenesc în Spiritualitatea ortodoxă*, Ed. Doxologia, Iași, 2021.

109. BIFFI, Inos, *L' esperienza del mistero*, Tomo 2, Editoriale Jaca Book SpA, Milano, 2010.

110. BROUSALIS, Părintele Justus, *Despre alegerea duhovnicului: ezitări și poticniri*, traducere din limba greacă de Ștefan Mircea, Ed. Areopag, București, 2013.

111. BUNGE, Ieromonah Gabriel, *Akedia: Plictiseala și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau sufletul în luptă cu demonul amiezii*, cuvânt-înainte și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, ³2007.

112. CAÏN, Jacques, *Psihanaliză și psihosomatică*, trad. Rodica Matei, Ed. Trei, 1998.

113. CANÉVET, Mariette et alii, *Les sens spirituels: sens spirituel, goût spirituel, toucher, touches, gourmandise spirituelle, luxure spirituelle*, Beauchesne, Paris, 1993.

114. CARROLL, Robert P., *The book of Jeremiah: a commentary*, coll. *Old Testament Library*, SCM Press, London, 1986.

115. CHIRILĂ, Ioan, *Cartea profetului Osea: breviarum al gnoseologiei Vechiului Testament*, Ed. Limes, Cluj, 1999.

116. CHIRILĂ, Prof. Univ. Dr. Pavel, *Vindecarea*, Ed. Christiana, București, 2009.

117. CHRYSYSAVGIS, John, *Vindecarea lăuntrică a omului: arta îndrumării duhovnicești*, trad. din limba engleză de Luminița - Irina Niculescu, Ed. Sophia, București, 2015.

118. CIORBEA, Iulia, *Introducere în psihoterapie*, Ed. Sitech, Craiova, 2013.

119. CLÉMENT, Olivier, *Trupul morții și al slavei: scurtă introducere la o teopoetică a trupului*, trad. Siluana Vlad, Ed. Apostolia, 2018.

120. COMAN, Preot Prof. Constantin, *De ce ne spovedim sau despre darul înnoirii lăuntrice*, Ed. Bizantină, București, 2022.

121. CORAVU, Dimitrie, *Rugăciunea Domnească. Studiu filologic, istorico-teologic și ermeneutic*, Ed. Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, Slobozia, 2016.

122. COREY, Gerald, *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*, Cengage Learning, Boston, MA, 2017.

123. COSMOVICI, Andrei, *Psihologie generală*, Ed. Polirom, Iași, 2005.

124. CRAINIC, Nichifor, *Sfințenia - Împlinirea umanului. (Curs de teologie mistică 1935 - 1936)*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993.

125. CREȚU, Alexandru, *Deprinderea vieții duhovnicești și principiile educației experiențiale*, Ed. Doxologia, Iași, 2020.

126. CSIKSZENTMIHALYI, Mihaly, *Flux: psihologia fericirii*, trad.

Monica Lungu, Ed. Publica, București, 2015.

127. CUVIOSUL PAISIE AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste pentru omul contemporan*, coll. *Cuvinte duhovnicești 1*, trad. din limba greacă de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, Ed. Evanghelistos, București, 2017.

128. DAFINOIU, Ion, Jenő-László VARGHA, *Hipnoza clinică: tehnici de inducție. Strategii terapeutice*, Ed. Polirom, Iași, 2003.

129. DAVID, Daniel, *Tratat de psihoterapie cognitivă și comportamentale*, Ed. Polirom, Iași, ³2017.

130. DEGERAT, Dănuț, *Între psiholog și duhovnic*, Ed. Tehnopress, Iași, 2014.

131. DINU, Pr. Adrian Lucian, *Duhovnicul și formarea duhovnicească a tinerilor*, Ed. Performantica, Iași, 2011.

132. DIONISIATUL, Monah Teoclit, *Tâlcuire athonită la Filocalie: cele o sută de capete despre cunoaștere ale celui între sfinți părintelui nostru Diadoh al Foticeii*, Ed. Bizantină, București, 2001.

133. DRĂGOI, Pr. Eugen, *Îndrumar pentru duhovnici*, Ed. Partener, Galați, 2019.

134. DURKHEIM, Émile, *Despre sinucidere*, traducere Mihaela Calcan, Ed. Institutul European, Iași, 2007.

135. DWECK, Carol S., *Mindset: o nouă psihologie a succesului*, coll. *Cărți cheie 155*, traducere de Simona Karner, Curtea Veche Publishing, București, 2017.

136. ENĂCHESCU, Constantin, ENĂCHESCU, Liliana, *Psihosomatică*, Ed. Polirom, Iași, 2008.

137. EVDOKIMOV, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană: învățatură patristică, liturgică și iconografică*, traducere, prefață

și note de Pr. Lect. Univ. Dr. Vasile Răducă, Ed. Christiana, București, 1995.

138. FAROS, Pr. Filoteu, *Dialogul în psihoterapia ortodoxă*, trad. din limba greacă de Pr. Șerban Tica, Ed. Sophia, București, 2010.

139. FELEA, Preot Ilarion, *Pocăința: studiu de documentare teologică și psihologică*, Reîntregirea, Alba Iulia, ²2018.

140. FILIPESCU, Psih. drd. Bogdan S., *Factorii intrapsihici ai calității vieții. Relația dintre iertare, recunoștință, copingul religios și calitatea vieții familiei*, Ed. Vasiliana '98, Iași, 2018.

141. FISCHER, Georg, *Teologie dell'Antico Testamento*, edizioni italiana a cura di Simone Paganini e Benedetta Rossi, San Paolo, Cinisello Balsamo, Gregorian & Biblical Press, Roma, 2015, p. 172.

142. FRAIGNEAU-JULIEN, B., *Les sens spirituels et la vision de dieu selon Syméon le Nouveau Théologien*, coll. *Théologie Historique* 67, Beauchesne, Paris, 1985.

143. HAUSHERR, Irénée, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, traducere Mihai Vladimirescu, Deisis, Sibiu, ²2012.

144. HAUSHERR, Irénée, *Numele lui Hristos și căile rugăciunii. Invocarea neîncetată a lui Dumnezeu ca practică spirituală*, traducere Mihai Valentin Vladimirescu, Ed. Herald, București, 2022.

145. HOLDEVICI, Irina, *Elemente de psihoterapie*, Ed. ALL, București, ³1998.

146. HORIA, Arhimandrit Nichifor, *Practica exorcizării în Biserica Ortodoxă. Aspecte liturgice, canonice și pastorale*, Ed. Doxologia, Iași, 2020.

147. JACOBI, Jolande, *Psihologia lui C.G. Jung. O introducere în ansamblul operei*, traducere din germană de Daniela Ștefănescu, Ed. Trei, București, 2012.

148. JAMES, William, *The Principles of Psychology*, Harvard University Press, Cambridge, 1983.

149. JEREMIAS, J., *Il discorso della montagna*, traduzione italiana di Maria Bellincioni, Paidea Editrice, Brescia, 1973.

150. JEREMIAS, J., *Il messaggio centrale del Nuovo Testamento*, edizione italiana a cura di Antonio Ornella, Paidea, Brescia, 1982.

151. JURCA, Pr. Dr. Eugen, *Sposedanie și psihoterapie: interferențe și diferențe*, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2009.

152. KOLPAKOVA, Marianna, *Depășirea anxietății: cum se naște pacea în suflet*, traducere din limba rusă de Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, 2016.

153. KRAIOPOULOS, Arhim. Simeon, *Despre ascultare*, traducere de Pr. Prof. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2021.

154. KRAIOPOULOS, Arhimandrit Simeon, *Stresul: cum se naște și cum se tratează*, traducere Garoafa Coman, Ed. Bizantină, București, 2015.

155. KRIVOȘEIN, Arhiepiscopul Vasili, *În lumina lui Hristos. Viața și învățătura duhovnicească ale Sfântului Simeon Noul Teolog*, trad. din limba franceză de Preot prof. dr. Ioan-Vasile Leb și Ierom. Gheorghe Iordan, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.

156. LARCHET, Jean-Claude, *Inconștientul spiritual sau Adâncul neștiut al inimii*, traducere de Marinela Bojin, Ed. Sophia, București, 2009.

157. LARCHET, Jean-Claude, *Semnificatia trupului în Ortodoxie*, trad. Monahia Antonia, Ed. Basilica, București, 2010.

158. LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor mintale: experiența creștinismului răsăritean al primelor veacuri*, în românește de Marinela Bojin,

Ed. Sophia, București, 2008.

159. LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere de Marinela Bojin, Ed. Sophia, București, 2006.

160. LEMENI, Daniel, *Duhul a suflat în pustie: lumea duhovnicească a Părinților deșertului*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.

161. LEON-ARMANU, Nicoleta, *Duhovnicul în oglinda societății românești: o analiză a reprezentărilor sociale*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2020.

162. LUZ, Ulrich, *Predica de pe Munte (Matei 5-7)*, traducere de Ligia Taloș și Romeo Popa, ediție îngrijită și prefațată de Pr. Prof. Univ. Dr. Stelian Tofană, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.

163. MANNIS, Frédéric, *Abba. Au risque de la paternité de Dieu*, Médiaspaul éditions, Paris, 1999.

164. MARCHEL, W., *Abba, Père! La priere du Christ et des Chrétiens*, coll. *Analecta Biblica* 19A, Pontificio Istituto Biblico, Roma, 1971.

165. MELEHOV, Prof. Dmitri, *Psihiatria și problemele vieții duhovnicești*, traducere din lb. rusă de Adrian Tănăsescu - Vlas, Ed. Sophia, București, 2008.

166. MIHĂILĂ, Alexandru, „În multe rânduri și în multe chipuri”: o scurtă introducere ortodoxă în *Vechiul Testament*, Ed. Doxologia, Iași, 2017.

167. MIHOAC, Pr. Prof. Dr. Vasile, *Sfânta Evanghelie de la Ioan: introducere și comentariu*, Ed. Teofania, Sibiu, 2003.

168. MITROFAN, Prof. dr. Iolanda, *Psihoterapie (reper teoretice, metodologie și aplicative)*, Ed. SPER, București, 2008.

169. MITROPOLITUL SERAFIM, *De te voi uita, Ierusalime...: sau Ortodoxia trăită în Occident*, Ed. Doxologia, Iași, 2018.

170. MLADIN, I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Ardealului (1967-1981), *Prelegeri de Mistică Ortodoxă*, Ed. „Credința strămoșească”, Iași, 2006.

171. MOLDOVAN, Preot Alexandru, *Profeții biblici*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2018.

172. MUNTEAN, Ana, *Psihologia dezvoltării umane*, Ed. Polirom, Iași, ³2009.

173. NELLAS, Panayotis, *Omul - animal îndumnezeit: perspective pentru o antropologie ortodoxă*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, ⁴2009.

174. NISTOR, Petronela Polixenia, *Depresia între știință și credință*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2015.

175. NOICA, Ieromonahul Rafail, *Cultura duhului*, Ed. Renașterea, Alba Iulia, ³2017.

176. ORGANIZAȚIA MONDIALĂ A SĂNĂTĂȚII, *Clasificarea ICD-10 a tulburărilor mentale și de comportament. Simptomatologie și diagnostic clinic*, trad. Mircea Dehelean, Monica Ienciu, Ovidiu Nicoară, Ed. All Educational, București, 1998.

177. PALADE, Pr. Dr. Sânică T., *Taina Sfintei Spovedanii, mijloc de pastorație individuală*, Ed. „Sf. Mina”, Iași, 2002.

178. PAPACIOC, Părintele Arsenie, *Cuvintele unui apostol al iubirii*, ediție alcătuită de Alpetri Sorin, Ed. Sophia, București, 2022.

179. PĂRINTELE PORFIRIE, *Antologie de sfaturi și îndrumări*, trad. din limba greacă de Prof. drd. Sorina Munteanu, Ed. Bunavestire, Bacău, (s.a.).

180. PAȘCA, Psih. dr. Maria, TIA, Preot dr. Teofil, *Psihologie pastorală. Reperele psihologice ale consilierii pastorale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2007.

181. PENTIUC, Eugen J., *Cartea profetului Osea: introducere, traducere și comentariu*, Ed. Albatros, București, 2001.
182. PETCU, Pr. Dr. Liviu, *Îndumnezeirea omului după învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa*, Ed. „Astra Museum”, Sibiu, 2013.
183. PHIDAS, Vlassios I., *Drept canonic: o perspectivă ortodoxă*, trad. de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu, Ed. Trinitas, Iași, 2008.
184. POPESCU – NEVEANU, Paul, *Tratat de psihologie generală*, studiu introductiv de Prof. Univ. Dr. Mihai Aniței, Ed. Trei, București, 2013.
185. POPESCU, Teodor M., *Îndrumări pentru preoți*, coll. *Pastoralia 1*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.
186. PRILIPCEANU, Pr. Dr. Cristian, *Teologia numelor divine din Vechiul Testament*, coll. *Episteme 11*, Ed. Doxologia, Iași, 2014.
187. RĂDUCĂ, Preot Dr. Vasile, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
188. RENDTORFF, Rolf, *Teologia dell'Antico Testamento. Volume primo: i testi canonici*, traduzione di Marco Di Pasquale, Claudiana Editrice, Torino, 2001.
189. ROMILĂ, Aurel, *Psihiatrie*, editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România, București, 2004.
190. SĂNDULACHE, Sorin, *Consiliere și psihoterapie pastorală*, Ed. Casa Cărții, Oradea, 2009.
191. SAVA, Pr. Viorel, *Taina Mărturisirii în riturile liturgice actuale*, Ed. Trinitas, Iași, 2004.
192. ȘEHOVȚOVA, Larisa, Iuri ZENKO, *Elemente de psihologie ortodoxă*, trad. din limba rusă de Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia,

București, 2016.

193. SEMEN, Petre, *Introducere în teologia profesiilor scriitori*, Ed. Doxologia, Iași, 2010.

194. SEMEN, Petre, *Meditații la Psalmi*, vol. I, Ed. Sf. Mina, Iași, 2014.

195. SEMENIK, Dmitry, *Depășirea emoțiilor negative*, traducere din limba rusă Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, 2021.

196. SIMONOPETRITUL, Arhimandrit Emilianos, *Tâlcuiri la Sfântul Maxim Mărturisitorul. Capete despre dragoste*, coll. *Tâlcuiri la Filocalie 5*, traducere din limba greacă și cuvânt introductiv de Ierom. Agapie (Corbu), Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2017.

197. *Sinopsa celor patru Evanghelii*, Societatea Biblică Interconfesională din România, Ed. Arta Grafică, București, 2000.

198. SOLOMON, Andrew, *Demonul amiezii. O anatomie a depresiei*, traducere din engleză de Dana-Ligia Ilin, Ed. Humanitas, București, 2017.

199. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin: I. Manual sistematic*, traducere și prezentare de diac. Ioan I. Ică jr., cuvânt înainte de P. Marko I. Rupnik S.J., Ed. Deisis, Sibiu, 2005.

200. SPITZER, Manfred, *Singurătatea: boala nerecunoscută*, traducere din limba germană de Andra-Octavia Drăghiciu și Alexandra Furnea, Ed. Humanitas, București, 2023.

201. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991.

202. STĂNILOAE, Preotul Profesor Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.

203. STĂNILOAE, Preotul profesor Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Tom 1, coll. *Opere complete* 10, Ed. Basilica, București, ⁵2018.

204. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., *Frumusețea și sublimitatea preoției creștine*, Ed. Doxologia, Iași, 2010.

205. TEȘU, Preot Ioan C., *Omul - taină teologică: studii de spiritualitate filocalică*, cuvânt înainte de pr. prof. dr. Ilie Moldovan, Ed. Christiana, București, 2002.

206. THERMOS, Pr. Vasilios, *Om la orizont: psihologia și psihiatria ortodoxă*, traducere din limba greacă de Vlad Ciule, Ed. Sophia, București, 2010.

207. TIA, Arhim. Teofil, *Descreștinarea – O „apocalipsă” a culturii -*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.

208. TIA, Arhimandrit Teofil, *Elemente de pastorală misionară pentru o societate post-ideologică*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.

209. TIA, Lector univ. dr. Arhimandrit Teofil, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.

210. TUDOSE, Florin, *Psihopatologie și orientări terapeutice în psihiatrie*, Ed. Fundației România de Măine, București, 2007.

211. USCA, Pr. Ioan Sorin, Prof. Ana USCA, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți: Isaia*, vol. 15, Ed. Christiana, București, 2015.

212. VINTILESCU, Pr. Petre, *Spovedania și duhovnicia*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 1995.

213. VLACHOS, Hierotheos, Mitropolit de Nafpaktos, *Spovedania și vindecarea sufletului*, traducere din limba neogreacă de Nicușor Deciu, Ed. Doxologia, Iași, 2011.

214. VLACHOS, Ierótheos, Mitropolit al Nafpaktosului, *Psihoterapia ortodoxă: calea tămăduirii după Sfinții părinți*, traducere Protosinghel Teofan Munteanu, Ed. Sophia, București, 2021.

215. VLACHOS, Ierótheos, Mitropolit al Nafpaktosului, *Știința medicinei duhovnicești: practica psihoterapiei ortodoxe*, traducere de Protosinghel Teofan Munteanu, Ed. Sophia, București, 2017.

216. VLACHOS, Mitropolit Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă - știința Sfinților Părinți*, traducere de Irina Luminița Niculescu, Ed. Partoș, Timișoara, 2016.

217. VLACHOS, Mitropolit Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă, continuare și dezbateri*, traducere din limba greacă prof. Ion Diaconescu și prof. Nicolae Ionescu, Ed. Sophia, București, 2001.

218. VLADIMIRESCU, Mihai Valentin, Mihai CIUREA, *Numele lui Dumnezeu în Vechiul Testament*, Ed. Universitaria, Craiova, 2006.

219. VOROBIEV, Protoiereu Vladimir, *Duhovnicul și ucenicul*, traducere din limba rusă de Gheorghică Ciocoi, Ed. Sophia, București, 2020.

220. WORLD HEALTH ORGANIZATION, *Depression and Other Common Mental Disorders: Global Health Estimates*, WHO Document Production Services, Geneva, 2017.

V. Studii și articole

221. †TEOFIL, Episcopul Romanului, „Spovedania clericilor”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Serie Nouă, XXXI (1955), 10-11.

222. ALEXANDER, David, „With Doug: an Eastern Orthodox - Gestalt Framework for Pastoral Psychotherapy in the Armed Forces”, în: *Journal of Pastoral Care & Counseling*, LXVII (2013), 4.

223. ANDREI, Cristina, „Un preot de pateric urban”, în: *Preotul Ortodox în veacul XXI: schițe pentru un portret*, Marius VASILEANU (ed.), Ed. Lumea Credinței, București, 2019.

224. AVGOUSTIDES, Protoprezbiter Adamantios, „Taina Spovedaniei și tulburările mintale”, în: *Cuvinte în Duhul: perspective pastorale despre Taina Spovedaniei*, Vasileios THERMOS, Stephen MUSE (eds.), traducere din limba engleză de Valentin-Radu Trandafir, Ed. Doxologia, Iași, 2021.

225. BELEA, Prot. Nicodim, „Funcția soteriologică și educativă a Tainei Spovedaniei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, C (1982), 5-6.

226. BELLIA, Giuseppe, „Monoteismo e paternità di Dio nel Nuovo Testamento”, în: *Il Dio di Gesù Cristo e i monoteismi*, Mariano Crociata (ed.), Città Nuova Editrice, Roma, 2003.

227. BRANIȘTE, Pr. Ene, „Preoția și chipul preotului după Sfânta Scriptură”, în: *Vocație și responsabilitate în slujirea preoțească*, Ed. Basilica, București, 2014.

228. BUNEA, Preot Ion, „Mărturisirea clericilor”, în: *Mitropolia Banatului*, XV (1965), 4-6.

229. CANÉVET, Mariette, „Sens spirituel”, în: *Dictionnaire de Spiritualité: Ascétique et mystique, Doctrine et histoire*, tome XIV, publié sous la direction de M. Viller et alii, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Beauchesne, Paris, 1990..

230. CÎNDEA, Pr. prof. Spiridon, „Taina Mărturisirii ca mijloc de pastorație individuală”, în: *Mitropolia Olteniei*, VIII(1956), 6-7.

231. COMAN, Pr. prof. Ioan C., „Sfinții Părinți ca îndrumători ai duhovniciei”, în: *Mitropolia Banatului*, XVI (1966), 4-6.

232. DANIEL, Patriarca della Chiesa ortodossa romena, „Messaggio del Patriarca della Chiesa ortodossa romena, Daniel”, în: *La paternità spirituale nella tradizione ortodossa. Atti del XVI Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa (Bose, 18-21 settembre 2008)*, Sabino CHIALÀ, Lisa CREMASCHI și Adalberto MAINARDI (eds.), Ed. Qiqajon, Comunità di Bose, 2008.

233. DATTANI, Saloni, Hannah RITCHIE, Max ROSER, „Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 diseases and injuries for 195 countries and territories, 1990-2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017”, în: *The Lancet*, CCCXCII (2018), 10.

234. DINU, Pr. Lect. Dr. Adrian L., „«Fiul spiritual»: conotații biblice, patristice și duhovnicești”, în: *Laicii și misiunea creștină: realitate istorică, vocație personală, necesitate ecleziastică*, coll. *Episteme* 13, pr. Ion VICOVAN, Emilian-Iustinian ROMAN (eds.), Ed. Doxologia, Iași, 2014.

235. FICCO, Fabrizio, „Il racconto di Babele e la paternità di Dio”, în: *Gregorianum*, XCIV (2015), 3.

236. FIRMILIAN, Mitropolitul Olteniei, „Duhovnicul”, în: *Mitropolia Olteniei*, VIII (1956), 1-3.

237. HASMINSKI, Mihail, „Obsesia ca o forță exterioară”, în: *Ce faci când nu mai vrei să trăiești?*, Dmitry SEMENIK (ed.), traducere din limba rusă de Mariana Cașu, Ed. Sophia, București, 2018.

238. HOLBEA, Arhid. Gheorghe, „Integrarea teologică a filosofiei în opera Părintelui Dumitru Stăniloae”, în: *Orthodoxia*, LIII (2002), 1-2.

239. JOANTĂ, Serafim, „La paternità spirituale e il mondo contemporaneo”, în: *La paternità spirituale nella tradizione ortodossa. Atti del*

XVI Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa (Bose, 18-21 settembre 2008), Sabino CHIALÀ, Lisa CREMASCHI și Adalberto MAINARDI (eds.), Ed. Qiqajon, Comunità di Bose, 2008.

240. LADEA, Maria, „Schizofrenia”, în: *Psihiatrie clinică*, Prof. dr. Dan PRELIPCEANU (ed.), Ed. Medicală, București, 2018.

241. MĂLUREANU, Drd. Alexandru, „Raportul dintre Taina Spovedaniei și consilierea psihologică din perspectiva comunicării și a comuniunii duhovnicești”, în: *Altarul Banatului*, SN, XXVII (LXVI) (2014), 4-6.

242. MARCHEL, Witold, „Paternité de Dieu”, în: *Dictionnaire de Spiritualité: Ascétique et mystique, Doctrine et histoire*, tome XII, publié sous la direction de M. Viller et alii, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Beauchesne, Paris, 1984.

243. MCINROY, Mark J., „Origen of Alexandria”, în: *The spiritual senses: Perceiving God in Western Christianity*, Paul L. GAVRILYUK, Sarah COAKLEY (eds.), Cambridge University Press, New York, 2012.

244. MITROFAN, Iolanda, Doru BUZDUCEA, „Psihoterapia existențială sau experiența căutării sensului ființei. De la pierderea de sine la regăsirea de sine”, în *Psihoterapia existențială*, Prof. Dr. Iolanda MITROFAN (ed.), Ed. Infomedica, București, 2019.

245. MOCA, Pr. prof. dr. Dumitru, „Instituția duhovniciei în tradiția răsăriteană”, în: *Mitropolia Banatului*, XXXVIII (1988), 4.

246. PRELIPCEANU, D., „Tulburarea depresivă majoră (depresia monopolară, depresia unipolară)”, în: *Psihiatrie clinică*, Prof. dr. Dan PRELIPCEANU (ed.), Ed. Medicală, București, 2018.

247. RADU, Pr. Dr. Ioan-Lucian, „*Te voi logodi cu mine pe vecie*”: *metafora căsătoriei lui Dumnezeu cu omul la Profetul Osea*, Ed. Doxologia, Iași, 2020.

248. RAHNER, Karl, „Le début d'une doctrine des cinq sens spirituels chez Origène”, în: *Revue d'ascétique et de mystique*, XIII (1932), 50.

249. SAVA, Pr. Prof. dr. Viorel, „Preotul duhovnic și Taina Spovedaniei”, în: *Spovedanie și Euharistie*, coll. *Episteme* 16, Diac. Lect. Dr. Cătălin VATAMANU (ed.), Ed. Doxologia, Iași, 2014.

250. SEMEN, Pr. Prof. dr. Petre, „Un pas spre Dumnezeu – Sfânta Mărturisire”, în: *Spovedanie și Euharistie*, coll. *Episteme* 16, Diac. Lect. Dr. Cătălin VATAMANU (ed.), Ed. Doxologia, Iași, 2014.

251. STĂNILOAE, Pr. prof. dr. Dumitru, „Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIII (1955), 3-4.

252. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Taina Pocăinței ca fapt duhovnicesc”, *Ortodoxia*, 1972, 1.

253. STÄHLIN, G., „Uso e storia dei termini ἀμαρτάνω, ἀμάρτημα e ἀμαρτία, prima del N.T. e nel N.T.”, în: Gerhard KITTEL, Gerhard FRIEDRICH, *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, edizione italiana a cura di Felice Montagnini e Giuseppe Scarpato, Vol. I, Paidea, Brescia, 1965, coll. 797.

254. TEȘU, Ioan C., „«Nativii digitali» - generație a izolării și a tristeții?”, în: *Tabor*, XIV (2020), 8.

255. TEȘU, Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan C., „Patimi ale lumii contemporane: cyber-adicțiile și remedii împotriva lor”, în: *Teologie și viață*, XXXI (XCVII) (2021), 1-4.

256. TIA, Arhim. Conf. Dr. Teofil Cristian, „Psihoterapia Pastorală a Familiei, instrument ignorat de consolidare a familiei”, în: *Familia în societatea contemporană*, coll. *Episteme 2*, Pr. Prof. dr. Viorel SAVA, Pr. Lect. Dr. Ilie MELNICIUC - PUICĂ (eds.), Ed. Doxologia, Iași, 2011.

257. WAZIRY, R. et alii, „Effect of Long-Term Caloric Restriction on DNA Methylation Measures of Biological Aging in Healthy Adults: CALERIE™ Trial Analysis”, în: *Nature Aging* (in press), 2023, DOI: 10.1101/2021.09.21.21263912).

258. YOUNG, Tony R., „Psihoterapie cu ortodocșii din Răsărit”, în: *Manual de psihoterapie și diversitate religioasă*, P. Scott RICHARDS, Allen E. BERGIN (eds.), tradus în românește de Maica Anastasia Igiroșanu, Ed. Christiana, București, 2013.

VI. Surse web

259. DATTANI, Saloni et alii, „Bipolar disorder”, în: *Mental Health*, 2021, <<https://ourworldindata.org/mental-health#bipolar-disorder>>, 15 mai 2023.

260. DRAPEAU, Christopher W., Ph.D., MCINTOSH, John L., Ph.D., „U.S.A. Suicide: 2021 Official final data”, în: *Suicide Awareness Voices of Education (SAVE)*, 12 ianuarie 2023, <<https://save.org/about-suicide/suicide-statistics>>, 15 mai 2023.